

Boeren met weidevogels

samen werken
en leren in praktijk,
onderwijs en
onderzoek

Dr. Ir. Astrid Manhoudt
Lectoraat Weidevogels

www.hvhl.nl

**van hall
larenstein**
university of applied sciences

Boeren met weidevogels

samen werken en leren in praktijk, onderwijs en onderzoek

Inaugurele rede lector Dr. Ir. Astrid Manhoudt

Leeuwarden, 10 mei 2017

Voorwoord

Voor u ligt de inaugurele rede die ik op 10 mei 2017 heb mogen uitspreken in het Auditorium van Van Hall Larenstein in Leeuwarden. Vooraf aan mijn rede is een symposium gehouden rondom het thema Boeren met weidevogels, samen werken en leren in praktijk, onderwijs en onderzoek. Foto's van dit symposium vindt u in deze rede verwerkt. Ik wens veel plezier met het lezen van deze rede.

Mocht u hierover van gedachten willen wisselen, weet me dan te vinden!

Astrid Manhoudt
Lector Weidevogels

**van hall
larenstein**
university of applied sciences

Ministerie van Landbouw,
Natuur en Voedselkwaliteit

provinsje fryslân
provincie fryslân

Samenvatting

Het lectoraat Weidevogels gaat zich inzetten voor een betere samenwerking tussen boeren, beheerders en onderzoekers om hen te laten leren van elkaar. Het lectoraat wil praktijk en onderzoek samenbrengen. En dat is nodig, want de aantallen weidevogels zijn sinds de jaren '80 van de vorige eeuw drastisch gedaald, ook in de gebieden waar beheerafspraken zijn met de lokale boeren. Zelfs de reservaatgebieden voldoen niet aan alle factoren voor een optimaal leefgebied voor de weidevogels.

Het ligt niet zozeer aan de kennis over weidevogels, die is wel op orde. Dankzij jarenlang onderzoek weten we inmiddels hoe het ideale biotoop voor weidevogels en pullen eruit moet zien, namelijk een combinatie van open kruidenrijk grasland met een hoog waterpeil, waardoor voedsel dicht onder de bodem en direct in de vegetatie voorhanden is. Daarnaast biedt de open grasstructuur meteen dekking voor de pullen om predatie te voorkomen. Het probleem is een gebrekkige vertaling van het onderzoek naar de praktijk. Wetenschappelijk onderzoek naar weidevogelbeheer landt namelijk moeilijk in de praktijk, en tegelijkertijd wordt waardevolle praktijkkennis vaak niet gedeeld met onderzoekers. Wanneer boeren, beheerders en onderzoekers samen de schouders onder het weidevogelbeheer zetten, kan het tij van dalende aantallen boerenlandvogels worden gekeerd. Het delen van kennis én uitgangspunten moet vanzelfsprekend worden, met als resultaat het juiste beheer op de juiste plek uitgevoerd door gemotiveerde en professionele beheerders met een rendabel verdienmodel.

Het lectoraat Weidevogels gaat kennisdelen over weidevogelbeheer organiseren en stimuleren. Niet alleen tussen boeren en collectieven onderling, maar juist ook tussen de praktijk en het onderzoek. Het lectoraat wil onderzoekskennis dichterbij de boeren,

beheerders en collectieven brengen, zodat beheermaatregelen op de juiste manier en op de juiste plek worden uitgevoerd. We gaan voor een betere match tussen onderzoek en praktijk, en dat betekent automatisch winst voor de weidevogel.

Gelukkig zijn er steeds meer goede praktijkvoorbeelden waar weidevogelbescherming een succes is. In deze gebieden zijn beheermaatregelen gecombineerd met een goede monitoring, zodat kennis en ervaring wordt vastgelegd en weer gedeeld kan worden met anderen. Het lectoraat wil deze krachtige praktijkvoorbeelden gebruiken om van te leren: wat zijn de succesfactoren in deze gebieden? Deze kennis kan het beheer in andere weidevogelgebieden helpen verbeteren.

Het lectoraat gaat zelf ook onderzoek doen in het veld, samen met boeren, de collectieven, docentonderzoekers en studenten. De vragen uit de praktijk vormen de basis. We gaan kennisuitwisseling organiseren op locatie, bijvoorbeeld in de vorm van veldbezoeken, studiegroepen of voorlichtingsbijeenkomsten. Resultaten van het praktijkgerichte onderzoek worden meteen op een korte en bondige manier gedeeld. De directe koppeling van het onderzoek aan voorlichting in het veld zorgt er ook voor, dat nieuwe onderzoeksvragen meteen worden opgehaald uit het veld.

Het lectoraat Weidevogels start met een groot project over koeien, kruiden en kruidenrijk grasland, waarin gekeken wordt naar de best practice voor de aanleg en het beheer van kruidenrijk grasland. Op deze bedrijven wordt kennis verzameld over kruidenrijk grasland, die op demo-bedrijven meteen weer in de praktijk wordt toegepast. Door het organiseren van veldbezoeken en studiegroepen, kunnen boeren uit de regio het project volgen en kennis opdoen over kruidenrijk grasland.

Het lectoraat kijkt niet alleen naar de ecologische winst van het weidevogelbeheer, maar richt zich ook op het verdienmodel voor de boer. Wat levert duurzaam weidebeheer op, en is het rendabel op de lange termijn om natuurinclusief te boeren? Het vraagt namelijk veel van een boer om rekening te houden met weidevogels op zijn land. Uiteindelijk moet er ook een boterham worden verdiend. Zo wordt duidelijk waarom en wanneer bepaalde ondernemers kiezen voor agrarisch natuurbeheer, en die kennis kan helpen om andere ondernemers te motiveren in het verbeteren van het weidevogelbeheer op hun bedrijven.

Weidevogelbeheer kan profiteren van de ontwikkelingen in de ICT, die razendsnel gaan. Het inzetten van drones, het gebruik van GIS-data gekoppeld aan technieken zoals GPS en smartphones, maakt het eenvoudig om een beeld van de verspreiding van de weidevogels en pullen actueel beschikbaar te hebben in het seizoen. Door koppeling van deze systemen aan bijvoorbeeld elektrische afrastering voor beweiding, maar ook aan apps op de trekker, kunnen nesten beschermd worden tegen het maaien of vertrapping door koeien. Finetunen van het beheer zal in nauw overleg tussen boer, vrijwilliger en gebiedscoördinator plaatsvinden op basis van actuele data uit het veld.

Onderwijs speelt een belangrijke rol in het lectoraat. Docenten en studenten worden in projecten en onderzoek ingezet en opgedane kennis vloeit meteen terug in het onderwijs. Verder ontwikkelt het lectoraat een minor agrarisch natuurbeheer, waarin studenten van verschillende opleidingen gezamenlijk aan de slag gaan. Daarnaast moet natuurinclusieve landbouw integraal onderdeel worden van de opleiding Dier- en Veehouderij, zodat toekomstige melkveehouders de meerwaarde kennen van natuurinclusieve landbouw en boerenlandvogels ook buiten de kerngebieden een kans krijgen.

Het lectoraat Weidevogels hoopt dat boeren, beheerders, onderzoekers en collectieven in de toekomst elkaar makkelijk weten te vinden en goed samenwerken. Het lectoraat wil dat het weer vanzelfsprekend wordt dat weidevogels boven de bloemrijke weilanden vliegen en het grasland ook echt kuikenland is. Dat kan alleen wanneer de boer van de toekomst de meerwaarde kent van agrarisch natuurbeheer voor zijn bedrijf en het liefst ook daaraan bijdraagt. De succesvolle bescherming van weidevogels valt of staat met een tevreden boer of beheerder van het terrein. Het collectief speelt hier een belangrijke rol. Die maakt de afspraken met de boeren in een polder en maakt op basis van deze individuele afspraken een weidevogelmozaïek waarin de weidevogels kunnen foerageren en broeden, maar ook hun kuikens groot kunnen laten worden. Door collectieven ook in de uitwerking en coördinatie van de natuurinclusieve landbouw een rol te geven, zal dit de stabilisatie van de weidevogels en andere boerenlandvogels in de kerngebieden versterken.

Inhoud

Voorwoord	5	Onze ambitie	22
Samenvatting	6	Tot slot	25
Welkom	10	Fotocollage inauguratie	26
Inleiding	12	Bijlagen	30
Ruimte voor natuur in de landbouw	13	Programma Symposium	30
		De resultaten van de workshops	31
Succesvol weidevogelbeheer	14		
Samenbrengen van praktijk en onderzoek	15		
Goede voorbeelden	16		
De Bovenkerkerpolder	16		
Ark en Eemlandschap	17		
Noordelijke Friese Wouden	17		
Kennisdelen	18		
Onderzoek, praktijk en onderwijs samenbrengen	18		
Kenniskring Weidevogels	19		
Samenwerken met het onderwijs	19		
Aan de slag!	20		
Project koeien en kruiden	20		
Werkplaatsen Beheer op Maat	20		
Onderzoeksagenda	21		

Welkom

"Welkom vrienden, familie en collega's. Het zou eigenlijk pijpenstelen moeten regenen, met zoveel zijn jullie gekomen. Want iedereen weet dat bij mooi weer, boeren en onderzoekers buiten aan het werk zijn. Dat noemen we ook wel 'technisch weer'. Alleen als het regent, lukt het je om een zaal vol te krijgen met boeren, beheerders en onderzoekers. Ik ben blij dat jullie allemaal gekomen zijn!"

Ik geef mijn rede als lector weidevogels. Ik zal jullie vertellen wat er in mijn optiek nodig is om het weidevogelbeheer in Nederland succesvol te maken, waarom ik lector ben geworden en hoe we aan de slag gaan vanuit het lectoraat."

Inleiding

Het lectoraat Weidevogels zet zich in om boeren, beheerders en onderzoekers beter te laten samenwerken en hen te laten leren van elkaar. Want het ligt niet zozeer aan te weinig kennis over weidevogels. Veel is al bekend. Maar de vertaling van het onderzoek naar de praktijk is nooit goed van de grond gekomen.

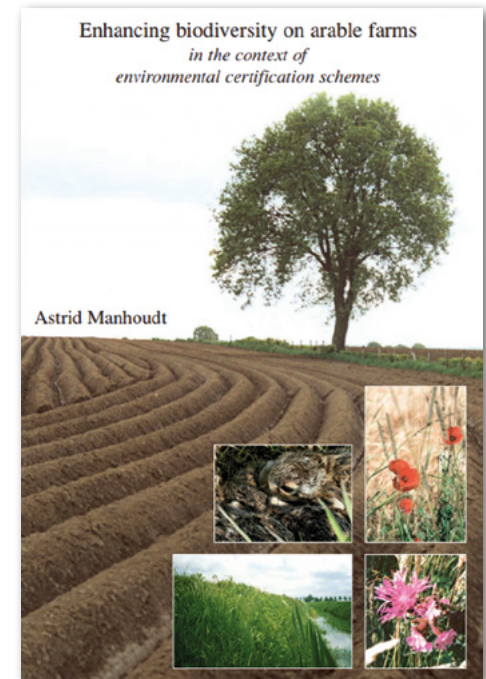
Als boeren, beheerders en onderzoekers samen de schouders onder het weidevogelbeheer zetten, kan het tij van dalende aantallen boerenlandvogels worden gekeerd. Het kan en moet beter. Het lectoraat brengt praktijk, onderwijs en onderzoek samen. Het delen van kennis én uitgangspunten moet vanzelfsprekend worden, met als resultaat het juiste beheer op de juiste plek, uitgevoerd door gemotiveerde en professionele beheerders met een rendabel verdienmodel. Weidevogelbescherming heeft baat bij gemotiveerde boeren, beheerders en onderzoekers die goed samen werken en die van elkaar leren.

Ruimte voor natuur in de landbouw

Als familie fietsen we graag. Op de foto zie je mij, samen met mijn dochter Merel en partner Wilfred, fietsen in het buitengebied van Utrecht. Geweldig om tijdens een van die tochten door de polder te worden getraakteerd op het geluid van een kievit of een grutto die voorbij vliegt.

Al tijdens mijn studie was ik geïnteresseerd in de natuur op het boerenbedrijf. Het idee dat je in de landbouw ruimte voor natuur kan inbouwen en daarmee het landelijk gebied voor burgers én voor biodiversiteit interessanter kan maken, was een belangrijke drijfveer voor mij om me verder te verdiepen in het agrarisch natuurbeheer tijdens mijn studie in Wageningen.

Mijn promotieonderzoek bij het Centrum voor Milieuwetenschappen was een logische vervolgstap waarin ik de mogelijkheden voor een keurmerk voor natuur op akkerbouwbedrijven heb verkend, als een eerste opmaat voor de vergroening van de landbouw (Manhoudt, 2006). Ook toen speelde al de discussie dat elk bedrijf een gedeelte natuur moest hebben om duurzaam te zijn.

Succesvol weidevogelbeheer

Aan de hand van het boek 'De grutto' en het verhaal van Albert Beintema aan het begin van het symposium wordt heel goed zichtbaar dat in Nederland al decennialang onderzoek wordt gedaan naar de weidevogels en de grutto in het bijzonder. Dit varieert van sec demografisch onderzoek tot onderzoek naar de uitvoering van bepaalde maatregelen in het veld. Inmiddels weten we daarom steeds meer over hoe het ideale biotoop voor weidevogels en pullen eruit moet zien.

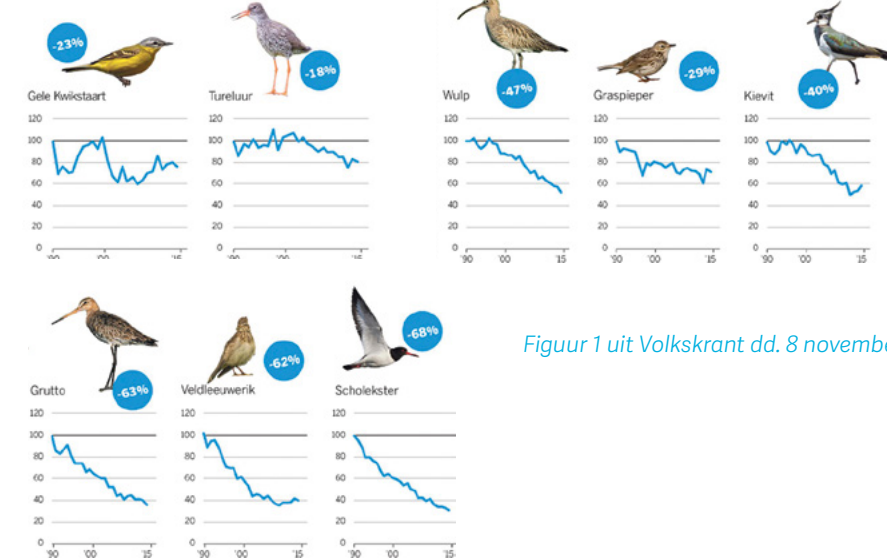
De combinatie van open kruidenrijk grasland met een hoog waterpeil, waardoor voedsel dicht onder de bodem en direct in de vegetatie voorhanden is, is voor de weidevogels een basisconditie (bijv. Teunissen & Wymenga, 2011). Daarnaast biedt de open grasstructuur meteen dekking voor de pullen om predatie te voorkomen. Ook de openheid van het landschap is belangrijk (bijv. Veer et al., 2008). In een open landschap met weinig bebouwing of opgaande begroeiing worden de vogels minder verstoord en is de kans op predatie kleiner.

Ondanks al deze kennis, blijkt het niet goed te gaan met de weidevogels in Nederland. De boerenlandvogels die ik op mijn fietstochten in de Utrechtse polders regelmatig tegenkom, zie je niet overal meer in Nederland. Sterker nog, de aantallen weidevogels zijn sinds de jaren '80 van de vorige eeuw drastisch gedaald (figuur 1). De aantallen lopen nog steeds terug, ook in de gebieden waar beheerafspraken zijn met de lokale boeren.

Zelfs de reservaatgebieden blijken niet aan alle factoren te voldoen voor een optimaal leefgebied van de weidevogel, namelijk een kruidenrijk grasland met een hoog waterpeil, een open landschap met weinig verstoring, zo komt naar voren uit onderzoek van Wageningen University & Research (Melman et al., 2016). Het is met andere woorden nog niet gelukt om de daling van de boerenlandvogels in Nederland te stoppen. Wat is er nodig om ervoor te zorgen dat het weidevogelbeheer in Nederland een succes wordt? In het lectoraat zet ik mij, samen met mijn kenniskring, in om daar antwoord op te geven.

FORSE TERUGGANG WEIDEVOGELS
Index, 1990 = 100

Figuur 1 uit Volkskrant dd. 8 november 2016

Samenbrengen van praktijk en onderzoek

Een van mijn speerpunten als lector is het samenbrengen van de praktijk en het onderzoek. Want het valt mij op dat deze twee werelden elkaar nog veel te weinig weten te vinden. Wetenschappelijk onderzoek naar weidevogelbeheer landt lang niet altijd in de praktijk. En dat is zonde. Onderzoekskennis kan boeren en beheerders helpen bij het maken van goede keuzes in het veld. Ook moet ik vaststellen dat er nog steeds veel onderzoek gedaan wordt waar de praktijk weinig mee kan. Tegelijkertijd zie je dat waardevolle praktijkkennis niet vaak gedeeld wordt met onderzoekers. Dat moet beter. Want kennis uit het veld kan de onderzoekers verder brengen. En niet te vergeten, kan de kennisuitwisseling tussen de boeren en collectieven onderling ook beter. Het wiel hoeft namelijk niet steeds opnieuw te worden uitgevonden. Tot slot ontbreekt het nogal eens aan een goede validatie van de praktijkervaringen. Met andere woorden: onderzoek en praktijk moeten elkaar meer opzoeken en er liggen kansen om elkaar te versterken.

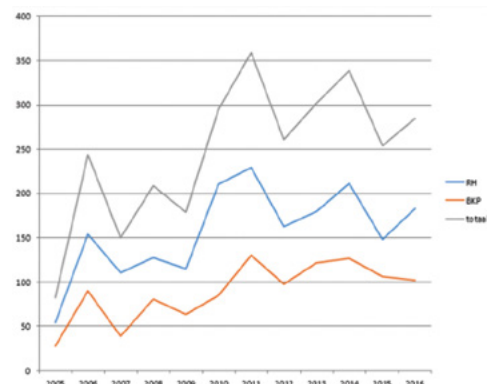
Ondanks jarenlang onderzoek en een constante stroom van financiën voor de uitvoering van, en het onderzoek naar het weidevogelbeheer (Beintema, 2015), moeten we met elkaar vaststellen dat het nog steeds niet gelukt is om de negatieve trend in de ontwikkeling van de weidevogels te keren. Dat roept nogal wat vragen op. Op welke schaal kan het weidevogelbeheer het beste worden uitgevoerd bijvoorbeeld? Hoe zorgen we ervoor dat de predatiedruk omlaag gaat? En wanneer is een weidevogelpopulatie voldoende veerkrachtig om externe factoren, zoals predatie en verstoring op te kunnen vangen? Bij boeren en beheerders spelen ook meer praktische vragen over het weidevogelbeheer. Hoe pas je kruidenrijk grasland bijvoorbeeld in een gangbare bedrijfsvoering in? Op welke manier kun je het insectenaanbod voor de pullen vergroten? En wanneer is kuikenland echt effectief voor de weidevogels? Het lectoraat gaat een deel van deze praktijkvragen oppakken.

Goede voorbeelden

Ondanks de sombere berichten die ons veelvuldig bereiken over de weidevogels, is er een groeiend aantal praktijkvoorbeelden waar het lukt om goede resultaten te boeken. Ik wil u een drietal voorbeelden laten zien, waar weidevogelbescherming een succes is. In deze gebieden zijn beheermaatregelen gecombineerd met een goede monitoring, zodat kennis en ervaring wordt vastgelegd en weer gedeeld kan worden met anderen.

De Bovenkerkerpolder

Als eerste wil ik u meenemen naar de Bovenkerkerpolder, een gebied net onder de rook van Amsterdam. Onder aansturing van de gebiedscoördinator Mark Kuiper worden de weidevogels al jaren met veel succes beschermd (zie figuur 2). Wat hier goed werkt, zijn de korte lijntjes in het veld met de boeren vanuit één duidelijk en zichtbaar aanspreekpunt, gecombineerd met een goede beheermonitoring. Een simpel maar effectief uitgangspunt is dat de boeren altijd pas mogen maaien als het perceel is gecontroleerd, en er geen weidevogels meer aanwezig zijn. Ook is door de boeren midden in de polder een hoog waterpeil ingesteld op verzoek van de gebiedscoördinator. Op deze kaart [zie figuur 3] staat het hoogwaterpeil met een geel kader aangegeven. Gecombineerd met voldoende grasland met een rustperiode, worden de weidevogels hier effectief beschermd.

Figuur 2: Aantal grutto's met kuikens eind mei in de polders Ronde Hoep (RH), Bovenkerkerpolder (BKP) en totaal in de periode 2005-2015.

Figuur 3: Overzichtkaart van de Bovenkerkerpolder met de verspreiding van de weidevogels (stippen) en in geel het peilvak met hoogwaterpeil.

Ark en Eemlandschap

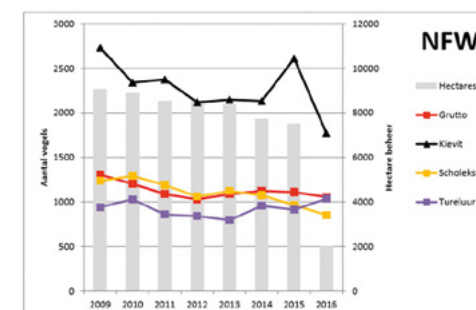
Ook op gangbaar intensieve melkveebedrijven blijkt weidevogelbeheer goed mogelijk. Als voorbeeld noem ik Ark en Eemlandschap in de provincie Utrecht, waar intensief weidevogelbeheer toegepast wordt. De boeren daar werken zeer goed samen met de beheerder van het weidevogelreservaat, waardoor het beheer in het reservaat en daaromheen in nauw overleg wordt afgestemd. Vanuit het collectief Ark en Eemlandschap worden duidelijke afspraken gemaakt met de boeren, waarbij inpasbaarheid van het beheer de basis is voor het maken van goede afspraken met de deelnemers. Ondanks dat de meeste weidevogels op de huiskavels bij de boeren voorkomen, hebben de deelnemers gemiddeld 23% zwaar beheer vaak gecombineerd met greppel plasdras (Bos, 2016). Op deze kaart (figuur 4) ziet u het zwaar beheer als paars en groen aangegeven. Daarnaast wordt er intensief samengewerkt met de beheerder van het reservaat voor optimale bescherming van de weidevogels. Het feit dat de dichtheden voor de drie belangrijkste weidevogels in dit gebied stabiel zijn is een hele goede prestatie.

Figuur 4: overzichtkaart van het weidevogelbeheer in het collectief Ark en Eemland.

Noordelijke Friese Wouden

Tot slot wil ik de Noordelijke Friese Wouden noemen, waar ook al jaren korte lijntjes zijn met de boeren: jaarlijks wordt het beheer per bedrijf geëvalueerd door de veldmedewerker en de boer. En op basis van de uitgangspunten van Beheer op Maat, worden de afspraken voor het jaar daarop weer aangepast. Je ziet dat dit maatwerk zich uitbetaalt in goede resultaten voor de weidevogels, ondanks dat de predatie ook hier fors toeneemt. In de grafiek (figuur 5) kan je zien dat ondanks dat het beheer gehalveerd is vanaf 2016, nog steeds dezelfde aantallen broedparen actief worden beschermd.

Figuur 5: aantallen hectares weidevogelbeheer en aantallen weidevogels in de periode 2009-2016 in het gebied van collectief de Noordelijke Friese Wouden.

Dit zijn natuurlijk niet de enige geslaagde voorbeelden. Bij veel andere collectieven zijn gelukkig ook gebieden aan te wijzen waar goede resultaten worden geboekt. Dit begint zich te vertalen naar positieve resultaten, die langzaam maar zichtbaar worden op provinciale schaal in onder andere Friesland en Noord-Holland. In Noord-Holland is bijvoorbeeld de ontwikkeling van de weidevogelpopulatie in de afgelopen 10 jaar stabiel in gebieden waar het agrarisch natuurbeheer wordt gecombineerd met weidevogelreservaten (Landschap Noord-Holland, 2017). In het lectoraat willen we deze en andere krachtige praktijkvoorbeelden gebruiken om van te leren. Wat zorgt ervoor dat het weidevogelbeheer op deze plekken succesvol is? Welke factoren spelen daarin een doorslaggevende rol?

Dat weten we nog niet. Het lectoraat wil onderzoek doen naar de succesfactoren in deze gebieden, om zo het beheer in andere weidevogelgebieden te helpen verbeteren.

Kennisdelen

Als mensen horen dat ik lector ben, vragen ze mij vaak of ik veel les geef. Op zich niet zo'n gekke reactie, als je bedenkt dat het woord lector lezen betekent, of diegene die leest of een lezing houdt. Toch zie je mij weinig voor de klas staan of in een volle collegezaal zoals nu, ondanks dat ik toch ook met regelmaat de juf was bij de agrarische natuurverenigingen.

Mijn rol als lector is het organiseren en stimuleren van kennisdelen over weidevogelbeheer. Niet alleen tussen boeren en collectieven onderling, maar juist ook tussen de praktijk en het onderzoek. Het lectoraat wil onderzoekskennis dichterbij de boeren, beheerders en collectieven brengen, zodat beheermaatregelen op de juiste manier en op de juiste plek worden uitgevoerd. En het onderzoek zou meer moeten uitgaan van de vragen die in het veld leven. Een betere match tussen onderzoek en praktijk is winst voor de weidevogel.

Onderzoek, praktijk en onderwijs samenbrengen

Het lectoraat gaat zelf ook onderzoek doen in het veld, samen met boeren, de collectieven, docentonderzoekers en studenten. De vragen uit de praktijk vormen onze basis. We gaan kennisuitwisseling organiseren op locatie, bijvoorbeeld in de vorm van veldwerkplaatsen, studiegroepen of voorlichtingsbijeenkomsten. Resultaten van het praktijkgerichte onderzoek worden meteen op een korte en bondige manier vastgelegd en gepresenteerd, bijvoorbeeld in een factsheet of een praktische handleiding. De directe koppeling van het onderzoek aan voorlichting in het veld zorgt er ook voor, dat we nieuwe onderzoeksvragen kunnen ophalen uit het veld. Juist de combinatie met mijn werk bij BoerenNatuur.nl maakt deze korte lijntjes mogelijk, zodat samenwerking eerder vanzelfsprekend zal zijn.

Kenniskring Weidevogels

Als lector werk ik niet alleen. Ik heb een heel team om mij heen: de kenniskring Weidevogels. Deze kenniskring bestaat uit docenten van verschillende opleidingen binnen Van Hall Larenstein zoals Diermanagement, Dier- en Veehouderij en Bedrijfskunde en Agribusiness. Ik vind dat heel waardevol. Het is een multidisciplinair team dat weidevogelbeheer integraal benaderd. De docenten krijgen vanuit het lectoraat de ruimte om vakoverstijgend te werken en nieuw lesmateriaal te ontwikkelen.

Daarnaast neem ik mijn netwerk vanuit de praktijk van het agrarisch natuurbeheer mee naar de hogeschool. Samenwerking met de weidevogelcollectieven, universiteiten, LandschappenNL, maar ook het Deskundigenteam Cultuurlandschap van het Kennisnetwerk Ontwikkeling en Beheer Natuurkwaliteit (OBK) maken het mogelijk om ook hier multidisciplinair aan de slag te gaan.

Samenwerken met het onderwijs

Onderwijs speelt een belangrijke rol in het lectoraat. Docenten en studenten worden in projecten en onderzoek ingezet en opgedane kennis vloeit meteen terug in het onderwijs. En het werkt natuurlijk ook andersom: studenten kunnen met verrassende inzichten komen die waardevol zijn voor het onderzoek en de praktijk. We zijn bezig met het ontwikkelen van een minor Agrarisch Natuurbeheer, waarin studenten van verschillende opleidingen integraal aan de slag gaan met dit thema. Dat is nieuw. Daarnaast zou wat mij betreft ook natuurinclusieve landbouw een integrale plek moeten krijgen in de opleiding Dier- en Veehouderij. Veel toekomstige melkveehouders weten bijvoorbeeld niet dat een kruidenrijk grasland ook voordelen heeft voor de koegezondheid. En dat een gezonde bodem goed is voor het bedrijf. Door toekomstige melkveehouders de meerwaarde te laten zien van natuurinclusieve landbouw, zorg je ervoor dat boerenlandvogels ook buiten de kerngebieden een kans krijgen. Ik hoop dat weidevogels een vanzelfsprekend onderdeel worden van de boerenbedrijfsvoering waar je rekening mee houdt.

Aan de slag! Projecten van het lectoraat

We zijn met het lectoraat al aan de slag met een aantal concrete projecten. Een daarvan hebben jullie in de workshops al kunnen zien. Ik zal een aantal projecten kort toelichten.

Project koeien en kruiden

We starten met een groot project over koeien, kruiden en kruidenrijk grasland, waarin we willen kijken naar de best practice voor de aanleg en het beheer van kruidenrijk grasland. Op een aantal best practice bedrijven wordt kennis verzameld over kruidenrijk grasland, die op demo-bedrijven meteen weer in de praktijk wordt toegepast. Door het organiseren van veldbezoeken en studiegroepen, kunnen boeren uit de regio het project volgen en kennis opdoen over kruidenrijk grasland. Aangevuld met een experiment op de Dairy Campus, worden ook verschillende zaadmengsels getest en krijgen we meer zicht op de voederkwaliteit van kruidenrijk gras. In dit project zoeken we de samenwerking

op tussen Noord-Holland en Friesland, zodat kennis de provinciegrenzen overgaat. We kijken niet alleen naar de ecologische winst van het weidevogelbeheer, maar richten ons ook op het verdienmodel voor de boer. Wat levert duurzaam weidebeheer op, en is het rendabel op de lange termijn om natuur-inclusief te boeren? Het vraagt namelijk best wat van een boer om rekening te houden met weidevogels op zijn land. Uiteindelijk moet er ook een boterham worden verdiend. We zien dat enthousiasme en motivatie van boeren cruciaal is, voor het uitvoeren van effectief weidevogelbeheer. Ik denk dat maatschappelijke én economische waardering daarbij een randvoorwaarde zijn.

Werkplaatsen Beheer op Maat

Ik noemde net al even de werkplaatsen. In het project Beheer op Maat organiseren we die samen met de WUR en BoerenNatuur.nl. Op deze kennisbijeenkomsten toetsen de gebiedscoördinatoren de inrichting van hun weidevogelmozaïeken op basis van de uitgangspunten van Beheer op Maat en valideren de informatie in het systeem op basis van hun eigen gebiedskennis. Dat levert opvallende resultaten op. Het wetenschappelijk kennissysteem helpt om beter inzicht te krijgen in welk beheer nog extra nodig is. Het laat de witte vlekken zien, die in de praktijk misschien niet direct waren opgevallen. Zo blijkt ook de kennis uit het veld essentieel te zijn voor het op waarde brengen van de informatie uit Beheer op Maat. Het kennissysteem zelf werkt als een hulpmiddel om het beheer af te stemmen, maar is zonder gebiedskennis niet bruikbaar.

Onderzoeksagenda

Het lectoraat heeft ook een onderzoeksagenda. De ontwikkelingen in de ICT gaan razendsnel en worden ingezet voor slimme en snelle monitoring en uitvoering van het beheer. Weidevogelbeheer kan daarvan profiteren. Het inzetten van drones, het gebruik van GIS-data gekoppeld aan technieken zoals GPS en smartphones, maakt het eenvoudig om een beeld van de verspreiding van de weidevogels en pullen actueel beschikbaar te hebben in het seizoen. Door koppeling van deze systemen aan bijvoorbeeld elektrische afrastering voor beweiding, maar ook aan app's op de trekker, kunnen nesten beschermd worden tegen het maaien of vertrapping door koeien. Finetunen van het beheer zal in nauw overleg tussen boer en vrijwilliger of de gebiedscoördinator plaatsvinden, op basis van actuele data uit het veld.

Daarnaast gaan we de verdienmodellen voor het agrarisch natuurbeheer onderzoeken. Zo wordt duidelijk waarom en wanneer bepaalde ondernemers kiezen voor agrarisch natuurbeheer, en die kennis kan helpen om andere ondernemers te motiveren in het verbeteren van het weidevogelbeheer op hun bedrijven.

Ook willen we de resultaten van de workshops oppakken als lectoraat. Welke oplossingsrichtingen noemde u om het weidevogelbeheer in Nederland in een stroomversnelling te krijgen? Wat brengt het weidevogelbeheer op een hoger plan, met resultaat op de lange termijn? Als lectoraat gaan we aan de slag met de bevindingen en willen we dit graag met jullie verder uitwerken.

Parallel daaraan gaan we ook bij BoerenNatuur.nl verder. Samen met de collectieven werken we de soortbescherming gekoppeld aan de leefgebieden verder uit, en wordt ook de beheermonitoring verder op poten gezet. Door in werkgroepen met de collectieven aan de slag te gaan, samen met experts uit de regio of van soortenorganisaties, maar ook met Bij12 en RVO, gaan we de uitvoering van het agrarisch natuurbeheer verder vereenvoudigen, maar ook invulling geven aan maatregelen voor natuurinclusieve landbouw en de coördinatie daarvan in het veld door de collectieven.

Onze ambitie

Wanneer is het lectoraat geslaagd?

Om te beginnen zouden we tevreden zijn wanneer grasland ook echt kuikenland is. Dat kan alleen wanneer de boer van de toekomst de meerwaarde kent van agrarisch natuurbeheer voor zijn bedrijf en het liefst ook daaraan bijdraagt. De succesvolle bescherming van weidevogels valt of staat met een tevreden boer of beheerder van het terrein. Een boer moet op het juiste moment weten waar de vogels op zijn bedrijf zitten, maar ook hoe hij zijn bedrijfsvoering daarop kan aanpassen zonder verlies van economisch rendement. Enthousiasme en motivatie voor het juist uitvoeren van het beheer op de juiste plek zijn hierin cruciaal. Het collectief speelt hier een belangrijke rol. Die maakt de afspraken met de boeren in een polder en maakt op basis van deze individuele afspraken een weidevogelmozaïek waarin de weidevogels kunnen foerageren en broeden, maar ook hun kuikens groot kunnen laten worden.

Elke polder moet daarom voldoende variatie in beheer hebben, dat wil zeggen: kruidenrijk grasland met een aangepast waterpeil, maar ook plas-drassen en graslanden met rustperiodes, moeten het mogelijk maken om weidevogelkuikens vliegvlug te laten worden. Door maatregelen voor natuurinclusieve landbouw hierin mee te nemen, wordt de kans op succes groter.

Monitoring helpt vervolgens om maatregelen te toetsen op effectiviteit, en zo nodig het beheer aan te passen voor het jaar daarop. Nieuwe technieken kunnen helpen bij het beschermen van nesten en kuikens tegen verstoring of vernieling. Als lector zou ik tevreden zijn wanneer het weer vanzelfsprekend wordt dat weidevogels boven de bloemrijke weilanden vliegen, en het net zo vanzelfsprekend is dat er rekening wordt gehouden met weidevogels in het beheer.

Het lectoraat is geslaagd wanneer de weidevogels straks goed gedijen in de kerngebieden waarbij de beheeremozaïeken zo zijn ingericht dat de weidevogels in alle stadia beschermd zijn en voldoende voedsel hebben. Buiten de kerngebieden zal natuurinclusieve landbouw het weidevogelbeheer ondersteunen. Ook hier geldt dat de juiste maatregel op de juiste plek uitgevoerd moet worden. Door collectieven ook in de uitwerking en coördinatie van de natuurinclusieve landbouw een rol te geven, zal dit de stabilisatie van de weidevogels en andere boerenlandvogels in de kerngebieden versterken. Natuurinclusieve landbouw is nodig om de komende jaren het agrarisch natuur- en landschapsbeheer succesvol te maken, maar komt ook tegemoet aan de vraag vanuit de samenleving naar een beter beheer van het landelijk gebied. De grote opkomst op de conferentie Slimme Boeren van Vogelbescherming Nederland en BoerenNatuur.nl (dd. 7 april 2017) laat zien dat steeds meer mensen hierin geïnteresseerd zijn.

Ik ben tevreden wanneer boeren, beheerders, onderzoekers en collectieven in de toekomst elkaar makkelijk weten te vinden en goed samenwerken. En wanneer de jonge aanstormende boer weet wat agrarisch natuurbeheer inhoudt, wat de meerwaarde van natuurinclusieve landbouw is voor zijn bedrijfsvoering, en hij of zij actief weidevogels beschermt op zijn bedrijf.

De tijd zit gelukkig mee. Er lijkt een groene wind te waaien. Het bewustzijn dat we anders met ons landschap moeten omgaan wordt sterker, getuige de groeiende aandacht voor biologische producten maar voor ook producten zoals Weideweelde, Amstelzuivel en Fryske kaas. Burgers mengen zich in het debat en komen met termen als landschapspijn, groene woestijnen of verarming van het landschap. Het besef groeit bij boeren, burgers, bedrijven en overheden dat een

verandering in de landbouw nodig is. Het enthousiasme van u om deel te nemen aan dit symposium is hier een goed voorbeeld van. Samen met u en mijn kenniskring wil ik dan ook de resultaten van deze dag de komende tijd gaan uitwerken.

Tot slot

Tot slot wil ik een oproep doen aan alle collectieven en onderzoekers om elkaar actief op te zoeken. Samenwerken gaat namelijk niet vanzelf. Daar moet je wat voor doen. Dat vraagt een investering van iedereen persoonlijk en de wil om elkaar te begrijpen. Tegen de collectieven zou ik willen zeggen: nodig de onderzoekers uit om mee te kijken waar je mee bezig bent. Vraag hen om je te helpen bij de vertaalslag van theorie naar praktijk. Tegen de onderzoekers zou ik hetzelfde willen zeggen: investeer tijd om mee te kijken in het veld en jouw onderzoeksvragen aan te scherpen met de blik vanuit de praktijk. Probeer aansluiting te vinden bij de gebruikers van de kennis, met als doel meer weidevogels in Nederland. Zo hoop ik dat over een paar jaar boeren, beheerders en onderzoekers gezamenlijk zeggen dat het weidevogelbeheer in Nederland succesvol is.

Ik dank jullie voor jullie aandacht.

Fotocollage inauguratie

Referenties

- Beintema, A., 2015. *De Grutto*. Uitgeverij Atlas Contact Amsterdam.
- Bos, W., 2016. *Jaarverslag ANV Ark en Eemland*. Bunschoten-Spakenburg.
- Manhoudt, A.G.E., 2006. *Enhancing biodiversity on arable farms : in the context of environmental certification schemes*. Centrum voor Milieuwetenschappen, Universiteit Leiden.
- Kuiper, M., A. Manhoudt, J. van Miltenburg, 2012. *Lerend beheren, kwaliteitsbewaking collectieve beheerplannen-Handleiding voor gebiedscoördinatoren en agrarisch natuurverenigingen*. Haarlem.
- Landschap Noord-Holland, 2017. *Jaarboek Boerenlandvogels Noord-Holland 2016*. Heiloo.
- Manhoudt, A., en A. van Paassen, 2012 *Handreiking-Samen sterk voor kuikenoverleving. Veelzijdig Boerenland en Landschapsbeheer Nederland*, Haarlem.
- Melman, Th.C.P., A.G.M. Schotman, H.A.M. Meeuwssen, R.A. Smidt, B. Vanmeulebrouk en H. Sierdsema, 2016. *Ex-ante-evaluatie ANLb-2016 voor lerend beheer; Een eerste blik op de omvang en ruimtelijke kwaliteit van het beheer in het nieuwe stelsel*. Wageningen, Wageningen Environmental Research, Rapport 2752.
- Paassen, A. van et al., 2013. *Lerend Beheren voor effectief weidevogelbeheer*. Vakblad Bos, Natuur en Landschap 2013-4.
- Teunissen, W.A. & Wymenga, E. (Eds.) 2011. *Factoren die van invloed zijn op de ontwikkeling van weidevogelpopulaties. Belangrijke factoren tijdens de trek, de invloed van waterpeil op voedselbeschikbaarheid en graslandstructuur op kuikenoverleving*. SOVON onderzoeksrapport 2011/10. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Veer, R. van't, H. Sierdsema, C.J.M. Musters, N. Groen en W.A. Teunissen, 2008. *Weidevogels op landschapsschaal. Ruimtelijke en temporele veranderingen*. Rapport Directie Kennis, ministerie van Landbouw, Natuur en voedselkwaliteit. Rapport DK nr. 2008/dk105.

Bijlage 1 Programma Symposium

Boeren met weidevogels

samen werken en leren in praktijk, onderwijs en onderzoek

12.30 uur Ontvangst met koffie en thee

13:00 uur Opening

Door dagvoorzitter Tjalling Huisman

13:05 uur Behoud van onze nationale vogel: de grutto [lees meer](#)

Dr. Albert Beintema

13:30 uur Goed boeren met weidevogels: 70 ha, 110 melkkoeien, 25 schapen, 50 span grutto's en 100 broedparen weidevogels [lees meer](#)

Thom Miedema, melkveehouder

14:00 uur Workshops, vrije keuze uit een van de vijf workshops:

1. Verdienstelijke natuur [lees meer](#)

Ir. Theo Vogelzang en Dr. Ir. Nico Polman, Wageningen University and Research
Mr. Ir. Jan Hania en Ir. Cor Kwakernaak, Van Hall Larenstein

2. Precisielandbouw voor weidevogels [lees meer](#)

Jelmer van Belle MSc, Van Hall Larenstein

3. Koeien en kruiden expertmeeting [lees meer](#)

Projectleider Van Hall Larenstein

4. Hoe wordt de melkveehouderij natuur-inclusief? [lees meer](#)

Prof. Dr. Hens Runhaar, Wageningen University and Research

5. De toolbox van een gebiedscoördinator [lees meer](#)

Evie Vinken MSc, Vereniging Noardlike Fryske Wâlden

15:00 uur Pauze

15:20 uur Terugkoppeling uit de workshops

15:45 uur Boeren met weidevogels [lees meer](#)

Inauguratie Dr. Ir. Astrid Manhoudt

16:30 uur Slotwoord

16:35 uur Receptie

Bijlage 2 De resultaten van de workshops

Precisielandbouw voor weidevogels

Door **Sanne Heijting** (projectleider ANOG en voormalig onderzoeker precisielandbouw WUR) en **Peter van den Brandhof** (Brandhof Natuur en Platteland) werd uitgelegd hoe precisiedata nu al gebruikt wordt in met name akkerbouw, waaronder ook de inzet van autonome voertuigen en de mogelijkheden van drones in natuur- en weidevogelbeheer voor het opsporen en monitoren van weidevogels in het veld. Uit de discussie met toehoorders volgden een aantal belangrijke thema's waarmee het lectoraat aan de slag kan:

- het actueel beschikbaar maken van bestaande en gevalideerde gegevens in het veld en op de trekker voor betere actieve bescherming van weidevogels, zoals gebruik maken van precieze gewas-, bodem- en grondwatergegevens, maar ook nestdata etcetera;
- de inzet van drones om de effectiviteit van verschillende beschermings- en beheersmaatregelen te meten. Op perceelniveau kunnen overleving, terreingebruik en migratie van kuikens in kaart gebracht worden;
- de inzet van autonome voertuigen voor het kostenefficiënt uitvoeren van locatie specifieke natuurbeheer.

Tot slot werd opgemerkt dat de nieuwe 'hippe' ICT-ontwikkelingen ook mogelijkheden bieden om weidevogelbeheer aantrekkelijk te maken voor jonge mensen.

Contactpersoon Van Hall Larenstein:
Jelmer van Belle

Kruidenrijk Grasland

Wat is kruidenrijk grasland? Wat zijn de afwegingen die een boer maakt om wel of niet met kruidenrijk grasland aan de slag te gaan? Waar moet je rekening mee houden als je met kruidenrijk grasland aan de slag wil? Wat is het optimale beheer? Dit waren een aantal van de vragen die behandeld werden in de expertmeeting Kruidenrijk grasland. De bijeenkomst werd afgetrapt door de studenten **Inge van Drie, Laurent Heemskerk, Zjane Plas, Wiepke Schukken** en **Joost Wit** (opleiding Dier en Veehouderij Van Hall Larenstein) die de resultaten van hun onderzoek "Een kruidig begin van productiegasland" presenteerden. Uit hun resultaten bleek dat kruidenrijk grasland veel voordelen heeft, maar nog geen gangbare praktijk is.

Op een aantal operationele vragen rondom de inzaai van kruidenrijk grasland werd al antwoord gegeven aan de hand van een door **Jordan-Lee Hoeneveld** (studente Diermanagement Van Hall Larenstein) gepresenteerde flowchart. Hieruit bleek dat de realisatie van kruidenrijk grasland het eenvoudigst is op de al wat schralere percelen, waarbij de productie al onder de 8 ton ds per hectare ligt. Door middel van verschraling ontstaat ook automatisch al een kruidenrijkere vegetatie, welke kan worden verbeterd door de inzaai of doorzaai van kruidenrijk mengsels.

In de discussie werden met de deelnemers van de workshop de aandachtspunten rondom de realisatie en het beheer van kruidenrijk grasland besproken.

Hieruit konden de volgende conclusies worden getrokken:

- het realiseren van kruidenrijk grasland door middel van verschralen en eventueel doorzaaien met een inheems mengsel biedt, met name op veen, de grootste kans op succes;
- op veengrond is het moeilijk om de soorten-samenstelling van het grasland te sturen;
- de uiteindelijke soortensamenstelling is sterk afhankelijk van de grondsoort, daar moet je met het inzaaien rekening mee houden;
- het waterpeil is een belangrijke sturingsfactor bij het realiseren van kruidenrijk grasland;
- de motivatie van boeren is het allerbelangrijkste voor succesvolle realisatie van kruidenrijk grasland.

Contactpersoon Van Hall Larenstein:
Anne Jansma

Verdienstelijke natuur

Wat levert natuur inclusieve landbouw op? Wat zijn de kansen om op korte en op lange termijn te verdienen aan of met de natuur? Welke "harde" (euro's) en "zachte" (plezier, inspiratie, motivatie) opbrengsten spelen een rol in de keuzes die gemaakt worden door de boer? Wat of wie is inspiratiebron? Wat voor bedrijf wil je doorgeven aan de volgende generatie? Met deze vragen gingen circa 25 deelnemers met uiteenlopende "petten" (boeren, onderzoekers, beleids mensen, docenten, adviseurs) in de workshop aan de slag. De deelnemers werden enthousiast gemaakt door **Johan de Jong** (student Dier en Veehouderij Van Hall Larenstein) die vol overgave vertelde over de positieve weidevogelresultaten op zijn bedrijf op Ameland en over de verdiensten die natuurinclusieve landbouw het bedrijf oplevert. **Nico Polman** (WUR) presenteerde een paar praktijkvoorbeelden van verdienmodellen en hoe je met het model CANVAS snel inzichtelijk krijgt

of er ook werkelijk een verdienmodel is.

- Tijdens de discussie onder leiding van **Theo Vogelzang** (WUR) kwamen de onderstaande punten naar voren waar de kenniskring in de toekomst mee aan de slag kan:
- zorg voor aandacht in het onderwijs voor natuurbeheer en weidevogelbeheer;
 - maak studenten enthousiast voor het belang van duurzaam bodembeheer;
 - ga bij onderzoek zoveel mogelijk uit van een kleinschalige, gebiedsgerichte aanpak;
 - laat de boer zelf invloed uitoefenen op waterpeilbeheer, benut daarbij nieuwe technieken;
 - laat boeren 10% van hun areaal inzetten voor een hoog waterpeil;
 - ga bij nieuwe verdienmodellen ook kijken naar een "passende" koe;
 - ga experimenteren in Living Labs;
 - onderzoek de mogelijkheid van combinatiepakketten (ter compensatie van kosten);
 - kijk naar het effect van medicijngebruik bij diverse veerassen (leverbotrisico bij hoger waterpeil).
 - besteed ook aandacht aan maatschappelijk draagvlak.

Contactpersonen Van Hall Larenstein:
Cor Kwakernaak en Jan Hania

De toolbox van een gebiedscoördinator

Wat heeft een gebiedscollectief nodig om goed te kunnen functioneren? **Evie Vinken** (Vereniging Noardlike Fryske Wâlden) gaf uitleg over de expertise en vaardigheden die collectief en veldmedewerker nodig hebben om het weidevogelbeheer zo optimaal mogelijk te laten plaatsvinden zowel organisatorisch als in het veld. Zij heeft kansen en valkuilen benoemd en toegelicht hoe ze binnen de NFW hebben georganiseerd. Uit de discussie in de workshop kwamen een aantal verbeterpunten naar voren:

- de collectieven zijn nog onvoldoende bekend met de mogelijkheden in het subsidiestelsel

- ANLB, waardoor de flexibiliteit in het systeem nog onvoldoende wordt benut;
- kennisuitwisseling tussen natuurbeheer en agrarisch natuurbeheer vindt te weinig plaats. Door regulier af te stemmen en kennis uit te wisselen over het beheer kan er nog veel verbeterd worden in de uitvoering van het (agrarisch) natuurbeheer;
 - duurzame verdienmodellen ontbreken nog: niche producten zijn nodig om het ANLB duurzaam te maken en deze moeten ook meegenomen worden in het onderwijs;
 - er is meer aandacht nodig voor biodiversiteit in het onderwijs voor Dier- en Veehouderij;
 - erfbetreders en loonwerkers hebben (te) weinig kennis over de inpasbaarheid van het ANLB.

Uiteindelijk wordt het belangrijk om agrarisch natuurbeheer door te trekken in alle relevante vakken binnen de opleiding Dier en Veehouderij zoals beweiding en graslandbeheer.

Contactpersoon Van Hall Larenstein:
Desiree Thesingh

Hoe wordt de melkveehouderij natuurinclusief?

Tijdens een levendige workshop met veel deelnemers is gediscussieerd over de noodzaak van een systeemverandering binnen de landbouw. Tegelijkertijd waren er verschillende inspirerende voorbeelden (zelfkazende boeren (Fryske), korte regionale ketens, inspirerende collectieven e.d.), die lieten zien dat een klein aantal boeren en andere partijen op de goede weg zijn naar een natuurinclusieve landbouw. Vanuit de zaal werden ideeën en aandachtspunten aangedragen voor versnelling van deze systeemverandering om natuurinclusief boeren mainstream te laten worden:

- natuurinclusief boeren is meer dan weidevogelbeheer alleen: een gezonde bodem is de basis van ons bestaan en gaat alle boeren aan. Biedt de boeren daartoe een

handelingsperspectief, liefst laagdrempelig, bijv. te beginnen met sloten- en randenbeheer en nestkasten;

- maak vooral geen blauwdruk voor het integreren van natuur in de bedrijfsvoering vanuit de overheid, maar zorg voor een regionale invulling met alle betrokken partijen. Ga gemotiveerd samenwerken en inspireer elkaar. Het vereist maatwerk en het vergt een lange adem. Koplopers zijn heel belangrijk om de rest mee te krijgen;
- koppel aan een regionale invulling een marktconforme beloning die uit diverse bronnen kan komen zoals een groener GLB, de keten, waterschap of burgers. Beloning met subsidiegelden moet vervangen worden door afspraken met de markt over bijv. hogere melkprijzen;
- stimuleer een sense of urgency m.b.t. weidevogels zoals is gelukt met de weidegang die door burgers is afgedwongen en vervolgens werd beloond met een hogere literprijs. Wat is er voor nodig om een dergelijke sense of urgency voor weidevogels te vestigen?
- zorg ervoor dat melkveehouders in spé biodiversiteit als vast onderdeel gaan zien van hun toekomstige ambacht. Het gaat om meer dan pk's, GPS en productie! Boeren zijn nog steeds heel belangrijk als beheerder van 70% van Nederland: ontwikkel daarom de trits van kennis (studenten in alle opzichten bewust maken) en beleving (waardering van biodiversiteit) naar uiteindelijk nieuw beleid in de keten (Friesland Campina, LTO). De school kan daarin veel betekenen want je leidt een nieuwe generatie op.

Contactpersoon Van Hall Larenstein:
Dick van Dorp

Colofon

ISBN

978-90-821195-7-2

Licentievoorwaarden

Tekst

Dr. Ir. Astrid Manhoudt

Redactie

Mirjam Koedoot

Vormgeving

David-Imre Kanselaar

Fotografie

Omslag en pagina 4:
Arjan van Duijvenboden,
Duijvenboden Natuur

Tekeningen

Jordan-Lee Hoeneveld

**van hall
larenstein**

university of applied sciences

Agora 1
Postbus 1528
8901 BV Leeuwarden
058 284 61 00

Larensteinselaan 26a
Postbus 9001
6880 GB Velp
026 369 56 95

www.hvhl.nl